

Eesti ülikool *versus* saksa keel.

Georg Barkani ja Ernst Masingu juhtum

TERJE LÕBU

Eestlased on alati „võõraste“ „omaks“ tunnistamisel pidanud väga tähtsaks teguriks eesti keele selgeks õppimist. Nii oli see ka 1. detsembril 1919 piduliku aktusega ukсед avanud Tartu Ülikoolis, mille olulisimaks märksõnaks sai eestikeelne õppetöö. Juba alguses oli kõigile asjaosalistele selge, et üleminek eestikeelsele õppele pole võimalik üleöö. Veel mõnda aega jäid auditoriumidesse ka vene ja saksa keel. Kui vene keelel oli suur roll õigusteaduskonnas, siis arstiteaduskonnas valitses veel aastaid saksa keel. Õigusteaduskonnas õigustati vene keele kasutamist esimestel Eesti ülikooli aastatel veneaegsete õppekavadega, mille järgi tuli õppida Vene seadusi ning ka enamik olulisemaid õppejõude oli pärit või õppinud Venemaal. Meditsiiniõpet polnud samuti võimalik läbi viia täielikult eesti keeles, kuna puudus vastava kvalifikatsiooniga eesti keelt valdav kaa-der ning eestikeelsete arstiteadlaste väljaõpe võttis aega aastaid. Esialgu polnud kusagilt võtta ka eestikeelset teaduskirjandust ega õppematerjale. Tuli oodata, mil uus põlvkond eelneva juhtimisel peale kasvab.

Tegelikke olusid, mil üleminek täielikule eestikeelsele õppele polnud kiiresti võimalik, oli arvestatud ka 1925. aastal vastu võetud Tartu Ülikooli seaduses.¹ Sellesse oli sisse kirjutatud punkt, mis võimaldas eesti keelt mitte oskavatel professoritel õpetada võõrkeeles

¹ *Rüigi Teataja*, nr 122/123, 841–854 (1925).

kuni viis aastat. Loodeti, et muust rahvusest professorid hakkavad kohe õppima eesti keelt ning omandavad peagi eestikeelse loengu-
pidamise oskuse. Suures osas see nii juhtuski, eesti keele selgeks
õppimine ei osutunud keeruliseks enamikule baltisakslastest ja
põhjamaalastest õppejõududele. Keerulisem oli eesti keel Lääne-Eu-
roopast tööle kutsutud professoritele, kes sattusid keeleliselt ja kul-
tuuriliselt võõrasse keskkonda. Esimese maailmasõja järel, mil alles
tekkisid väikesed monoetnilised rahvusriigid, puudus suurte keele-
ruumide liikmeil kogemus enda sobitamisega väikestesse, kuid oma
keelt ja kultuuri väärtustavatesse riikidesse. Seetõttu nõudis eesti
keele omandamine saksa, prantsuse või inglise keele ruumist saa-
bunud teadlastelt rohkem aega. Muidugi esines ka erandeid – kaua
siinmail elanud teadlane ei saanud kuidagi eesti keelt selgeks, kuid
äsja Eestimaale saabunud õppejõud õppis kiiresti meie keele ära.²

Kokkuvõtvalt läks üleminek eestikeelsele õppele rahulikult ja
ilma suuremate probleemideta ning juba 1938. aastal peeti 93,2%
loenguid eesti keeles.³ Kuid siiski, ikkagi esines erandeid.

Järgnevalt vaatleme kahte seni tähelepanuta jäänud juhtumit,
milles eesti keele mitteoskamine maksis ühele teadlasele ametikoha
ja teine sai napilt oma tööd jätkata. Mõlemad kaasused, mis tõusid
ülikooli nõukogu päevakorda, juhtusid arstiteaduskonna professori-
tega. Üks neist – Georg Barkan – oli välismaalt saabunud teadlane,
teine – Ernst Masing⁴ – kohalik baltisakslane.

Professor Georg Barkani juhtum

Georg Barkan (1889–1945) sai Tartu Ülikooli farmakoloogiaprofes-
soriks 1929. aastal, jätkates Saksamaale suundunud eelkäija Siegfried
Loewe (1884–1963) tööd. 1938. aastal tuli Barkanil amet maha

² Põhjalikumalt Tartu Ülikooli eestikeelseks kujunemisest vt: Terje Löbu „Eesti
ülikooliks võõrkeelte abil“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, XLII (Tartu, 2014),
52–78. Vt ka Timo Rui, *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten
opintomatkat ulkomaille 1919–1940* (Joensuu, 2001); Timo Rui „Rahvusvaheline
ülikool, eesti üliõpilased“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, XXXIII (Tartu, 2004),
10–19.

³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1938. aasta I
poolaastal* (Tartu, 1938).

⁴ Temast eraldi artikkel: Kuno Kõrge, Kalju Põldvere, „Tartu ülikooli kasvandik ja
professor Ernst Masing“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, III (Tartu, 1975), 63–70.

Foto 1. Tartu Ülikooli farmakoloogiaprofessor Georg Barkan (H. Riedeli foto, TÜM).

panna ja ta lahkus Eestist. Barkani äramineku põhjusena on rõhutatud, et otsustajad soovisid luua „rahvuslikku farmakoloogiat“, mille järel ei jäänud Barkanil muud üle kui emigreeruda. Käesoleva artikli teemast lähtuvalt väärrib Barkani juhtum veidi laiemat lahtiseletamist, et jõuda selgusele, kas ja kuivõrd rahvuslikult piiratud tema kolleegid olid.

Pärast professor Loewe lahkumist kuulutati farmakoloogiaprofessori koha täitmiseks avalik konkurss ning seaduse kohaselt anti esmalt võimalus kandideerida oma riigi kodanikel. Kuna Eestist soovijaid polnud, hakati vaagima välismaa kandidaate, keda oli kokku üheksa. Oma kandidatuuri olid esitanud prof E. Hesse (Breslau) ja prof M. Baur (Kiel), privaatdtsendid E. Steidle (Württemberg), W. Gordonoff (Bern), P. Pulaweka (Königsberg), O. Gesner (Marburg), H. Seel (Halle), E. Geiger (Pecs) ja G. Barkan (Frankfurt Maini ääres).⁵

⁵ EAA, 2100-2-53, l. 7.

Parimaks tunnistati just valimispäeval, 22. märtsil 1929, 40-aastaseks saanud Georg Barkan. Barkan oli sündinud 1889. aastal Valgevenes Polotskis kaupmehe pojana ning gümnaasiumihariduse omandanud Breslaus (praegu Wrocław). Hilisemad meditsiiniõpingud ja tööd sidusid teda enamasti Saksa riigiga (Freiburg, München, Würzburg, Maini-äärne Frankfurt), kuid mõnda aega töötas ta ka Torontos.⁶

Arstiteaduskonnas toimunud hääletusel oli Barkani kandidatuuri poolt 12, vastu 7.⁷ Tol ajal kuulusid arstiteaduskonna nõukogusse Konstantin Konik, Ernst Masing, Harry Kull, Karl Schlossmann, Henn Parts, Johannes Stamm, John Blumberg, Ernst Blessig, Ludwig Puusepp, Aleksander Rammul, Alfred Fleisch, Jaan Miländer, Aadu Lüüs, Voldemar Vadi, Henrik Koppel, Siegfried Talvik, Rudolf Wanach, Ernst Saareste, Aleksander Paldrock. Kes neist poolt, kes vastu, seda salajane hääletus ei avalikustanud. Soovitajad olid Barkani kohta kirjutanud palju positiivset: iseseisev ja omapäraste ideedega uurija, meetodika harukordselt põhjalik, suurte kogemustega, selge mõtteviisiga jne. Seda kõike ka Barkan oma tööga Tartus kinnitas. Kindlasti rääkis Barkani kasuks, et tema soovitajate hulgas oli tuntud arstiteadlane füsioloog Alexander Lipschütz, kes oli Tartu Ülikoolis füsioloogiaprofessorina töötanud kuni 1926. aastani. Georg Barkan kinnitati farmakoloogiaprofessori kohale ning Tartu Ülikooli seadusest lähtudes andis haridusministeerium loa viis aastat lugeda loenguid saksa keeles.

Viis aastat hakkas mööda saama ja juba detsembris 1933 said omavahel kokku arstiteaduskonna eestlastest liikmed, et arutada, mida teha saksakeelsete õppejõududega. Otsustati Barkanile anda pikendust üks aasta (oli ka neid, kes üldse ei tahtnud pikendust anda), Ernst Masingult (temast lähemalt allpool) aga nõuda, et ta hakkaks lugema eesti keeles alates 1. septembrist 1934.⁸ Uuesti arutati sama teemat 29. jaanuaril 1934 arstiteaduskonna nõukogu koosolekul, kus kohal olid ka mitte-eestlastest liikmed.⁹ Kõigepealt

⁶ Maie Toomsalu, *Tartu Ülikooli Vana Anatoomikumi professorid* (Tartu Ülikooli Füüsilise Antropoloogia Keskus, 2002), 197.

⁷ EAA, 2100-2-53, l. 6–7.

⁸ Aadu Lüüs „Dekaani päevikutest“, *Mälestusi Tartu ülikoolist 1900–1944*, koost Sergei Issakov, Hillar Palamets (Tartu, 1992), 332–333.

⁹ EAA, 2100-2-53, l. 99.

tõstatati küsimus, kas üldse soovitakse Barkani Tartus töötamise jätkamist – sellele saadi kinnisel hääletusel 13 poolt- ja 3 vastuhäält. Seejärel hääletati, kas pikendada Barkani ametiaega viis või kolm aastat. Pikema perioodi, st viie aasta poolt oli 3, vastu 13 ning kolme aasta poolt 11, vastu 5. Seega võeti arstide poolt vastu otsus, et Barkan jätkaks veel kolm aastat, kuid samas avaldas nõukogu lootust, et selle aja jooksul jõutakse õppetoolile ette valmistada „omamaalane“.¹⁰ Ka ülikooli nõukogu arutas Barkani teemat, kus pärast erinevate seisukohtade kuulamist esitati haridusministrile palve lubada Barkanil veel kolm aastat saksa keeles lugeda.¹¹

Kolmeaastane pikendus juba varem viis aastat muus keeles lugenud õppejõule ei olnud 1930. aastate algul ebatavaline, see toimus ka teistes teaduskondades. Näiteks õigusteaduskonna tsiviilõiguse professor Igor Tjutrumov, kes alustas Tartus 1920. aastal venekeelsete loengutega, sai seda teha kuni 1935. aastani.¹² Kuid Barkani puhul vastu võetud otsus, mis oli ju tegelikult kompromiss erinevate seisukohtade vahel, ei rahuldanud kõiki arstiteaduskonna nõukogu liikmeid. Pärast koosolekut esitati kolm eriarvamust, mis tulid professoritelt Ernst Masingult ja Albert Valdeselt ning Georg Barkanilt endalt.

Professor Ernst Masing kaitses saatusekaaslast Georg Barkanit (nemad kahekesi olid selleks ajaks veel viimased saksakeelsed professorid arstiteaduskonnas), väites, et Barkanile olla tööle asudes dekaani poolt teada antud, et kui viis aastat saab läbi, siis valitakse ta uuesti viieks aastaks ning selliseid ajutisi valimisi korraldatakse seni, kuni loengukeel muutub eestikeelseks ning seejärel jääb ta jäädavalt oma kohale.¹³ Sama väitis ka Barkan, kes tundis end dekaani poolt petetuna, kuna tema teadnud Tartusse asudes, et koht on igaveseks, vastasel juhul poleks ta siiatulekut ette võtnudki.¹⁴ Dekaan Aadu Lüüs asus ennast kaitsma, et pole selle lubadusega seotud, kuna Barkani Tartusse saabumise ajal tema sel ametikohal polnud ega ole mingeid lubadusi andnud.¹⁵ Kolmas eriarvamus tuli professor

¹⁰ EAA, 2100-2-53, l. 99.

¹¹ EAA, 2100-2-53, l. 116, 119.

¹² EAA, 2100-2-1233, l. 27–193; Terje Lõbu, *Eesti ülikooliks võõrkeelte abil*, 68.

¹³ EAA, 2100-2-53, l. 100.

¹⁴ EAA, 2100-2-53, l. 109.

¹⁵ EAA, 2100-2-53, l. 105. Aadu Lüüs oli dekaan aastail 1931–1933, Barkani Tartusse saabumise ajal 1929. aastal oli dekaan Konstantin Konik.

Albert Valdeselt, kes esindas vastupidist seisukohta. Valdes märkis, et Tartu Ülikooli edasiste arenguplaanide järgi tuleks kõik ametikohad täita kodumaa teadlastega. Ta kirjutas, et viis aastat tagasi polnud võimalik farmakoloogia õppetooli oma inimesega täita, kuid nüüdseks on selleks täiesti sobiv kandidaat olemas – Georg Kingisepp. Seetõttu on täiesti otstarbetu pikendada Barkani ametiaega. Enne küll tuleks Kingisepp saata välismaale täiendamisele, sest kodumaal ei ole tal enam oluliselt midagi juurde õppida. Valdes jätkas, et samuti on olemas pika staažiga vanemassistent Elise Käer-Kingisepp, kes oli lugenud professor Loewe lahkumise järel kohustuslikke aineid kaks semestrit.¹⁶

Tänu kolleegide nõuolekule luges Barkan saksa keeles veel kolm järgmist aastat. Kahjuks ei sujunud Barkani ja ülikooli suhted enam sama pilvitult kui viiel esimesel tööaastal. Kõigepealt võis täheldada väikest tõrget haridusministeeriumi poolt, kes 1934. aasta kevadel venitas Barkanile saksakeelse õppe lubamise pikendamisteatega.¹⁷ Tavaliselt andis ministeerium oma vastuse üpris kiiresti, kuid Barkanil tuli vastust oodata paar kuud. Arstiteaduskonna ja ülikooli nõukogus toimunud arutelud Barkani edasise sobivuse üle olid teinud seni edukalt kulgenud karjääriga mehe meele mõruks. Barkani ja ülikooli halvenenud vahekorra andsid märku mitmed ärritunud toonis kirjutatud kirjad rektorile ja haridusministrile, olgu siis põhjendatult (Barkanilt varastati 1935 jaanuaris ülikooli peahoones hinnaline kasukas, mida ei saadudki kätte) või ülereageeritult (Barkanile saadetud kiri oli sattunud valesse postkasti, kuna oli segamini aetud farmaatsia ja farmakoloogia õppetool).¹⁸

Barkan soovis saada Tartu Ülikoolis eluaegset korralise professori ametikohta. Mais 1936 Eesti Vabariigi haridusministrile Aleksander Jaaksonile saadetud kirjas leidis Barkan, et on selle oma tegevusega välja teeninud, ajutise õppejõuna poleks ta Eestisse tulnudki, kuna aja-, jõu- ja töökulu on olnud liiga suur ning palk väike. Barkan rõhutas oma positiivseid tegusid Tartus töötades: ta oli vabastanud oma assistendid mitteteaduslikest ülesannetest, tema rahvusvahelistest sidemetest on olnud ülikoolile palju kasu, tema perekond on püüd-

¹⁶ EAA, 2100-2-53, l. 101–103.

¹⁷ EAA, 2100-2-53, l. 119.

¹⁸ EAA, 2100-2-53, l. 124–138, 186–190.

nud eesti keelt õppida ja kahe-kolme aasta pärast on ta võimeline eesti keeles lugema ning juba praegu eksamineerib ta eesti keeles.¹⁹

Möödusid kolm Barkanile antud lisa-aastat ning 1937. aasta kevadel võttis arstiteaduskond taas arutlusele farmakoloogia õppetooli edasise täitmise.²⁰ Barkan polnud küll veel valmis eestikeelseteks loenguteks, kuid teda ei tahtud üldsegi ühel meelel ülikoolist ära ajada. Arstiteaduskonna koosolekul tehti ettepanek, et Barkan võiks lugeda õppeülesande raames kursust „Eksperimentaalne farmakoloogia ja toksikoloogia“. Kuid kuna ta polnud enam ülikooli poolt kutsutud professor, siis nõuded talle kui välismaalasele muutusid rangemaks. Lisaks saksa keeles lugemise loale oli tarvis saada Barkanile kui Saksamaa kodanikule ka teenistustluba, mida tuli taotleda haridusministeeriumist. Ülikool esitaski taotluse, kuid Tallinnast tuli eitav vastus.²¹ Kuna kevadel taotletud loale saabus vastus alles augustis, vahetult enne uue õppeaasta algust, siis tähendas see ka ülikoolile kiiret plaanide ümber tegemist ja uut loengukursuse lugeja otsimist.

Kuid veel enne 1937. aasta sügisel saabunud eitavat otsust, juba kevadise koosoleku järel, tõusis nn Barkani juhtum ülikoolis taas päevakorraks. Arstiteaduskonnas leidis mitmeid kolleege, kes asusid teda kaitsma, sest vaatamata kohati ülitemperamentssele käitumisele hinnati Barkanit kui teadlast kõrgelt. Professorid Ernst Masing, Ludvig Puusepp ja Aleksander Paldrock kirjutasid Barkani kaitseks toetava kirja ja palusid tema ametiaega veel kaks aastat pikendada, põhjendades, et kedagi Barkaniga võrdset õppetooli täitmiseks Eestis ei ole.²² Barkan ise aga vaidlustas üldse kogu koosolekul toimunu, kuna olla rikutud selle protseduurireegleid.²³

Võitluses oma ametikoha eest tegi Barkan veel viimase pingutuse, esitades kaebuse haridusministeeriumi otsuse üle Eesti Vabariigi riigikohtusse. Võitu Barkan ei saanud ja solvunult lahkus ta üldse Euroopast. Andekas teadlane sai tööd USA-s Bostoni meditsiini-ülikoolis biokeemia dotsendina. Georg Barkan suri Bostonis 1945.

¹⁹ EAA, 2100-2-53, l. 140–145.

²⁰ EAA, 2100-2-53, l. 193–197.

²¹ EAA, 2100-2-53, l. 206.

²² EAA, 2100-2-53, l. 238.

²³ EAA, 2100-2-53, l. 193–197.

aastal.²⁴ Arvestades Barkani juudi rahvust, ehk oligi Ameerikasse minek parim lahendus.

Barkanist oli paljudel kolleegidel inimlikult kahju, sest teadlasena ja hea organisaaatorina andis ta endast parima Tartu Ülikooli farmakoloogia õppetooli heaks. Kuid Barkani seljatas Tartu Ülikooli seaduse § 5, mille järgi toimiti nii ülikoolis kui ka haridusministeeriumis. „Süüdlaseks“ oli Barkani eesti keele mitteoskamine. Andeka teadlasena oleks ta kindlasti olnud võimeline selle ka omandama, kuid ei tea, kas mitteõppimise põhjuseks oli ajapuudus või tahtmatus väikerahva keelt õppida. Oli ta ju plaaninud siia igaveseks tööle jääda.

Tagantjärele on raske hinnata, kuivõrd palju Eesti teadus Barkani lahkumisega kaotas. Peagi täideti vabaks jäänud professorikoht omamaise teadlasega, nimekaimu Georg Kingisepaga, kes jätkas 19. sajandil alguse saanud farmakoloogiakoolkonna tööd.

Eespool kirjeldatud sündmused Barkani ametikoha ümber peaksid ümber lükkama lihtsustava väite, et tegemist oli meie arstiteadlaste väiklase käitumise ja rahvusliku piiratusega ning püüdega luua „rahvuslikku farmakoloogiat“.

Professor Ernst Masingu juhtum

Teine arstiteaduskonna professor, kellel tuli võidelda õiguse eest loenguid saksa keeles lugeda, oli I sisehaiguste kliiniku juhataja professor Ernst Masing.

Erinevalt Georg Barkanist ei olnud Ernst Masingul professoriks saamisel vaja läbida tiheda konkursiga valimisi. Ernst Masingul oli au olla eestikeelse ülikooli esimene arstiteaduskonna professor, kes kutsuti ametisse 1919. aasta suvel.²⁵

Ernst Masing (1879–1956) oli sündinud Peterburis arsti pojana. Tartuga oli ta seotud aastast 1897, mil alustas õpinguid siinses arstiteaduskonnas. Ülikooli lõpetamise järel 1902. aastal viisid teda Tartust eemale vaid sõjaväeteenistus Vene-Jaapani sõjas sõjaväearstina Mandžuurias ning enesetäiendamised Itaalias Napoli zooloogiajaa-

²⁴ Maie Toomsalu, *Tartu Ülikooli Vana Anatoomikumi professorid* (Tartu Ülikooli Füüsilise Antropoloogia Keskus, 2002), 200.

²⁵ *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuestisünd rahvusülikoolina 191*, koost Helmut Piirimäe (Tartu, 1994), 62.

mas, mitmetes Saksamaa meditsiinikeskustes ja teistes Kesk-Euroopa linnades. Enne professoriks saamist eestikeelses ülikoolis töötas Masing ülikooli sisekliinikus professor Karl Dehio assistendina.²⁶ Seega oli Masing igati õnnestunud valik – töötanud juba aastaid Tartu Ülikoolis, tuntud kui tõsine teadlane ja hinnatud arst. Ka professorikohale saamise järel ei teinud Masing endale järeleandmisi – pea igal suvel võttis ta ette õppereise tutvumaks Euroopa kolleegide tööga ning tänu suurele kogemustepagasile tuli tal korduvalt asendada kolleege, juhtides ajutiselt erinevaid õppetoole ja võttes vastu eksameid.

Eestikeelses ülikoolis sai Masingu loengukeeleks saksa keel ja nii see jäigi kuni 1939. aasta oktoobrini, mil professor Masing koos teiste baltisakslastega lahkus Eestist ja läks Saksamaale. Masing oli tüüpiline selleaegne baltisakslane, kes igapäevaelus sai hakka-ma kohaliku keelega, ka lihtsamad kirjad oli ta võimeline kirjutama eesti keeles. Kaasaegsete meenutuste järgi rääkis Masing eesti keelt saksa aktsendiga tartu murrakus.²⁷

Ja „vale“ õppekeel oligi Masingu ainuke puudus. Kuna Masingu tööle kinnitamise ajal 1919. aasta augustis peeti kõige olulisemaks, et ametikoht saaks üldse täidetud, siis kirjalik leping, mis fikseeriks loengukeele, jäi hoopiski tegemata. Masingu keeleküsimus kerkis päevakorda palju aastaid hiljem. Kõigepealt arutati seda arstiteaduskonna eestlastest õppejõudude vahel 1933. aasta sügisel, mil otsustati, et Masingul oleks aeg hakata õppetööd läbi viima eesti keeles alates 1934. aasta sügissemestrist. Selle, dekaan Aadu Lüüsi poolt edastatud nõude peale olevat Masing kurvastanud ja arvanud, et siis peab ta küll ülikooli teenistusest lahkuma, sest eesti keeles ei suutvat ta loenguid pidada. Professor lisas, et tema ei saavat käituda sel viisil nagu Ludvig Puusepp, et loeks saksa keeles, kuid ametlikult teatatakse, et loeb eesti keeles.²⁸

Uuesti tõstatati Masingu (ja Barkani) keeleküsimus 1934. aasta algul, mil arstiteaduskonnas olid enamuse saanud juba eestlastest õppejõud ning saksakeelseid loenguid lugesid vaid Masing ja Barkan. 29. jaanuaril 1934. aastal peetud arstiteaduskonna koosolekul

²⁶ Kuno Kõrge, Kaljo Põldvere „Tartu ülikooli kasvandik ja professor Ernst Masing“, *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi*, III (Tartu, 1975), 63–64.

²⁷ Samas, 66.

²⁸ Lüüs „Dekaani päevikutest“, 332–333.

Foto 2. Tartu Ülikooli I sisehaiguste kliiniku juhataja professor Ernst Masing (Elmar Kaldi foto, TÜM).

osalenud leidsid, et Masingul pole enam õigust saksakeelseid loenguid pidada, ning võtsid vastu otsuse, et alates 1. jaanuarist 1935 tuleb tal üle minna eesti keelele.²⁹

Koosoleku otsuse suhtes oli professor Masingul eriarvamus. Solvunud Masing kirjutab, et kui ta 1919 ülikooli tööle kutsuti, siis tollane arstiteaduskonna dekaani kohusetäitja Anton Schultzenberg ja hiljem, 1921. aasta jaanuaris ülikooli rektor Henrik Koppel, suusõnaliselt selgel ja arusaadaval viisil lubasid, et Ernst Masing võib piiramata ajani võõrkeeles loenguid pidada. Masing märgib, et see ei ole tema süü, et lubaduse kohta dokumendid puuduvad, ning palub arstiteaduskonna nõukogu kinnitada talle kindlustatud õigust.³⁰

Õigust otsides pöördus professor Masing ka ülikooli nõukogu poole, kus märkis, et arstiteaduskond on oma otsusega – kohustus loenguid alates 1. jaanuarist 1935 eesti keeles pidada – tühistanud talle rahvusülikooli tööle kutsumisel antud õiguse loenguid võõrkeeles igavesti pidada.³¹ Masing kirjutab, et tema arvamus järgi on

²⁹ EAA, 2100-2-618, l. 96.

³⁰ EAA, 2100-2-618, l. 97.

³¹ EAA, 2100-2-618, l. 98.

kokkulepped, mis ühe professori tööle kutsumisel tehakse, siduvad ka siis, kui need ainult suuliselt tehakse, eriti kuna tol ajal (aastail 1919 ja 1921) Tartu Ülikooli seadus veel puudus. Masing märkis, et juhul kui üks asjaosalistest, nimelt professor Koppel, võimalikuks peab, et Masingu väited õiged on, isegi kui tollane rektor Koppel seda lubadust enam ei mäleta, siis peaks ometi antud lubadus kehtima. Masing lisas, et kuna ta 14 aastat on võõrkeeles loenguid pidanud, siis ilma talle antud õiguseta oleks see ju võimatu olnud.

Kuna nüüd oli ülikooli nõukogusse jõudnud nii arstiteaduskonna seisukoht kui ka Masingu arvamus, siis probleemi lahendamiseks moodustati komisjon, kuhu kuulusid rektor Johan Kõpp, arstiteaduskonna dekaan Karl Schlossmann ja õigusteaduskonna dekaan Nikolai Maim.³² Komisjon uuris tekkinud olukorda põhjalikult, küsitledes erinevaid asjaosalisi ning 1934. aasta aprillis tuli välja oma otsusega.

Komisjon kinnitas, et pole olemas ühtegi kirjalikku dokumenti, mis käsitleks Masingule antud õigusi võõrkeeles kasutamiseks õpetöös ning mis annaks talle eriõigusi või seaks tingimusi. Seepärast oli uurimiseks kasutatud omaaegse dekaani kohusetäitja Anton Schultzenbergi kirjalikku seletust 28. oktoobrist 1932 ja kirjalikult vesteldud Henrik Koppeligaga. Viimane ei eitanud ega jaatanud kõnelusi Masinguga, kuna need olid tal täiesti ununenud. Kokkuvõtteks tegi komisjon järelduse, et kui seni on Masing saanud takistuseta saksa keeles lugeda, siis on tal alust arvata, et ta võib seda teha ka edaspidi. Kuid nüüd tuleks lähtuda Tartu Ülikooli seaduse § 5-st ja anda Masingule luba saksa keeles lugeda järgmised viis aastat, kuid tingimusel, et sisekliiniku sisemine asjaajamine – haiguslood jne – toimuks eesti keeles. Komisjoni otsus sai 25 poolthääle ja mitte ühegi vastuhäälega heakskiidu ülikooli nõukogus ning kinnitus tuli ka haridusministrilt, klausliga, et kliinikumi haiguslood oleksid eesti keeles.³³ Nii see oligi, sisekliiniku haiguslood muutusid eestikeelseks. Võimalik, et komisjoni otsusele aitas kaasa see, et Masingu kohale polnud silmapiiril sobivat kandidaati.

1939. aastal, kui viis aastat oli möödunud, oli aeg taas Masingu keeleküsimumust arutada. Sel korral oli kolleegide suhtumine muutunud – Masingu saksa keeles jätkamise poolt oli 20 ja vastu

³² EAA, 2100-2-618, l. 99.

³³ EAA, 2100-2-618, l. 108.

3 teaduskonna liiget.³⁴ Arstiteaduskonnal oli kindel soov, et Masing jätkaks ja teeks seda saksa keeles. Põhjenduskirjas kirjutati, et arstiteaduskonnas on kolm õppetooli üldmeditsiini alal – eripatoloogia, diagnostika ja teraapia –, nendest ühel on Masing kasutanud saksa keelt algusest peale. Kuna eestikeelsed õpikud puuduvad ja pole ka lähiajal lootust neid saada, siis üliõpilased on sunnitud kasutama võõrkeelseid materjale. See, et üks üldmeditsiini loengutest toimub saksa keeles, on suureks kergenduseks tudengitele, sest nii saadakse selgeks võõrkeelne erialane terminoloogia. Kui üks õppejõud loeb tudengitele, kelle võõrkeeleoskus nagunii puudulik, üldmeditsiini saksa keeles ja kaks õppejõudu eesti keeles, siis see ei kahjusta nende põhikeelt, so eesti keelt, vaid tuleb hoopiski kasuks.

Masingu omaksvõtmise puhul ei olnud vähetähtis, et tegemist oli sümpaatse ja meeldiva käitumisega ning kohalikus seltskonnas hinnatud mehega. Masing oli Eesti kodanik ja tundis ennast siin hästi. Professor Aadu Lüüs on teda iseloomustanud kui laitmatut, korrektset, tasakaalukat ja vastutulelikku õppejõudu.³⁵

Kahjuks juba mõne kuu pärast, 1939. aasta oktoobris, oli Masing baltisakslasena sunnitud lahkuma Eestist ja suunduma Saksamaale. Minek oli talle raske nagu paljudele teistele selle maaga kokku kasvanud baltisakslastele. Professor Masingu lahkumisavaldus, dateeritud 25. oktoobril 1939, on kirjutatud eesti keeles.³⁶

Esiialgu sai Masing kui kõrgelt hinnatud arstiteadlane tööd tollase Saksa riigi koosseisu kuuluvas Poznańis, kus ta juhatas sisekliinikut. Edasi liikus ta Heidelbergi, kus juhatas Speyershofi raviasutust. Ernst Masing suri 17. mail 1956 Heidelbergis.³⁷

Kokkuvõtteks

1919. aastal alguse saanud eestikeelses Tartu Ülikoolis toimus üleminek emakeelsele õppe- ja teaduskeelele vaatamata väikestele tõrgetele siiski sujuvalt. Arstiteaduskonna professorite Barkani ja Masingu ümber toimunud võibki pidada märkimisväärsemateks tõrgeteks.

³⁴ EAA, 2100-2-618, l. 154.

³⁵ Lüüs „Dekaani päevikutest“, 333.

³⁶ EAA, 2100-2-618, l. 159.

³⁷ Kõrge, Põldvere, 66–67.

Võib-olla oleks loengukeele küsimus kerkinud päevakorda sama teravalt mõne teisegi sakslase puhul, sest saksakeelseid õppejõude oli arstiteaduskonnas mitu. Kuid 1934. aastaks, mil keeleküsimus muutus eriti aktuaalseks, oli teaduskonna rahvuslik koosseis muutunud juba eestlaste kasuks, kuna mitmed saksakeelsed õppejõud olid lõpetanud töö kas pensionile siirdumise või surma tõttu (näiteks Ernst Masingu hea kolleeg, I haavakliiniku juhataja professor Rudolf Wanach ei lugenud samuti eesti keeles) või läinud tööle välismaale (füsioloogid Alexander Lipschütz ja Alfred Fleisch).

Kaks arstiteaduskonnas teravaid vaidlusi tekitanud „keeleprobleemi“ leidsid erineva lahenduse. Ühel juhul tuli vaidlusobjektile, Georg Barkanil, ägedale enesekehtestamise püüdele vaatamata jääda kaotajaks ning lahkuda ülikoolist. Teine juhtum, mille keskpunktis oli Ernst Masing, lõppes kokkuvõttes mõlemaid pooli rahuldava tulemusega. Ka kummagi professori ülikoolis töötamise aega on jäänud iseloomustama selge erinevus: kui Barkani jääb meenutama kirglikkus ja vaid kaheksa aastat kestnud ametiaeg, siis Masingut iseloomustas rahulikkus ja üle 40 aasta väldanud side ülikooliga. Kahju, et kummalgi andekal arstiteadlasel polnud võimalust oma töö- ja teadlasekarjääri lõpetada Tartu Ülikoolis. Kui Georg Barkan pidi alla vanduma väikeriigis kehtestatud seadustele, siis Ernst Masingu ellu sekkus maailmapoliitika.

Terje Lõbu (MA) on Tartu Ülikooli muuseumi kuraator.

Estonian university vs the German language. The case of Georg Barkan and Ernst Masing

TERJE LÕBU

It has always been important for Estonians that the foreigners who come to live in our country learn the Estonian language. Knowing Estonian is an essential factor in becoming “one of our own”. It was the case also in 1919 during the foundation of the national university, which had the aim of providing instruction fully in Estonian. It was not easy because it took time to establish a scientific community who had a command of Estonian, at first they had to accept that lectures were conducted in Russian and German as well. Initially, several concessions were made to lecturers who did not speak Estonian and these were also specified in the University of Tartu Act adopted in 1925. According to this, professors were allowed to give lectures in Russian or German for 5 years and by the permission of the Ministry of Education this period could be extended for another 3 years.

Most researchers managed to learn Estonian within the time permitted by the law but two professors of the Faculty of Medicine had problems with this: Georg Barkan and Ernst Masing. Barkan, who was elected professor of pharmacology of the University of Tartu, was a talented German researcher with good organisational skills. Unfortunately, he did not learn Estonian so as to speak it at the level required for teaching in Estonian during the time permitted by the law. Several Estonian colleagues also opposed Barkan, and, based on the law, he had to leave the University of Tartu despite his fierce protests.

Ernst Masing was a Baltic German who managed conversational communication in Estonian but did not consider his language skills sufficient for the lecture hall. After the establishment of the Estonian-language university, he was the first professor of the Faculty of Medicine who was commissioned. However, during this busy time—the autumn of 1919—the matter of his language of instruction was not specified in writing and years later this caused misunderstandings. When Masing was required to give lectures in

Estonian in 1934, a compromise was made and a 5-year permission was given for him to teach in German. Unfortunately, Masing also had to leave the University of Tartu in 1939 when the Baltic Germans were called back to Germany.